

UNIVERZITA TŘETÍHO VĚKU A OBRANA KRITICKÉHO MYŠLENÍ

The University of Third Age and the Defence of Critical Thinking

Ing. Pavel Havránek, CSc.

Katedra botaniky, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
E-mail: havrp@seznam.cz

Abstrakt

„Český senior“ je znevýhodněn vůči ostatní populaci nejen svým věkem a s tím spojeným zdravotním stavem, ale také specifickým průběhem svého vzdělání, které ovlivnila nejdříve druhá světová válka a následně ideologie marxismu-leninismu a „vědeckého“ materialismu. To snižuje jeho schopnost odlišovat pseudovědecké názory od vědeckých, mýty a bludy od reality a ve svém důsledku omezuje schopnost seniorů odolávat nátlaku zavádějících reklam, medií a podvodníků. Účinný prostor k nápravě nabízejí Univerzity třetího věku za předpokladu, že u svých početných posluchačů dokáží rozvíjet kritické myšlení a že jejich lektori se nebudou vyhýbat konfrontacím s pseudovědou, technofobií, mýty a bludy. Na příkladech z olomouckého prostředí však autor příspěvku upozorňuje na přetrvávající netečnost akademické obce vůči pseudovědě a přehlížení její infiltrace do duchovního prostředí kdysi (?) univerzitního města.

Abstract

Toward the rest of population “the Czech senior” seems to be obviously handicapped not only through his own age and welfare but also due to specific course of his education influenced firstly by the II. World War and, consecutively, by marxism-leninism and “scientific” materialism. It all impairs his ability to distinguish the pseudoscience from science, the myths or delusions from the reality and, implicitly, it constricts the ability of seniors to resist against the press of misleading advertisement, media and deceivers. The Universities of Third Age (UTA’s) offer the efficient space to the atonement but solely under the assumption of consistent cultivation of the principles of critical thinking among their students. The university lecturers must be prepared to the confrontations with all syndroms of pseudoscience, technophobia, myths and fallacies. Using some examples from Olomouc surroundings the author exhorts the academic community to be on alert against the pseudoscience invasions into intellectual environment of sometime (?) town of University.

„Český senior“ v 21. století je poslední, kdo pamatuje krajinu s ženci a snopy a s cestami pro koňské potahy. Dnes jezdí po dálnicích a má slevu na Pendolino. Svá první písmenka psal na břidlicové tabulce mazané mořskou houbou. Jeho vnuk ho dnes učí otevírat soubory ve Windows a ovládat počítačovou myš. Cestu ke vzdělání mu zavřela druhá světová válka, když jeho budoucí učitelé na dlouhá leta ztratili kontakt se světovými univerzitami a světovou vědou. Od přírodovědy jej izoloval marxismus-leninismus a k maturitě bifloval biologii podle Lepešinské a genetiku podle Lysenka. Ani ti, jimž se podařilo v druhé polovině 20. století studovat na vysokých školách, na tom nebyli o mnoho lépe. O velkých objevech přírodovědy (struktura DNA, genomika, ekologie, mikrobiologie, evoluce Homo sapiens) se dozvídají teprve nyní – se zpožděním čtyřiceti let.

Život našemu seniorovi dnes prodlužují antibiotika, zkracují rezidua DDT a rakovina (většinou unikne HIV a drogám). Díky své babičce, která ho léčila lipovým čajem, heřmánkem a česnekem v uchu, nedůvěřuje oficiálním lékům a lékařům, ale nakupuje „zázračné bylinky“ a „doplňky výživy“ a když je mu nejhůř, hledá pomoc u léčitelů. Na rozdíl od své babičky už nepije vodu ze studánek (ani by neměl), nekoupe se v rybníce, ale v akvaparku, nedůvěřuje vodě z vodovodu, ale nakupuje vodu balenou a také zaručeně zázračné diamantové či pí-vody s „vitální energií“ a PET lahvemi plní kontejnery s odpadem.

Miluje lesy a houbaření (aniž umí vysvětlit proč), rybaří (ale ryby moc neberou, až po úniku kyanidu zjistí, že jich bylo v řece dost).

Bojí se záplav, ale jezdí na chatu se zahrádkou v záplavové oblasti, jezdí autem a zájezdními autobusy po dálnicích do Vídně a do Benátek. Už dávno nešel po polní cestě a po loukách za humny (mimochodem, jsou ještě někde „humna“?). Bojí se tomografie, geneticky modifikovaných organismů a chemie na zahrádce, ale obdivuje akupunkturu, homeopatii a organické zemědělství.

Diví se, proč lesy žere kůrvec, proč neprší vůbec, proč prší moc, proč zdražili elektriku, plyn, benzin, pivo a rohlíky. Proč je globální oteplování, proč u nás škodí kormoráni a bobři, proč nesmí trhat květiny rezervacích.

Nemá to lehké „český senior“ – a nejspíš mu v 21. století bude hůř. Moudrost stáří nikdo nepotřebuje, protože ji nahradil virtuální a značně pubertální svět internetu, do něhož ze seniorů v celostátním průměru umí vkročit nanejvýš 3 %. Senior má sice dnes k dispozici schengenský prostor, ale odváží se tam jen s cestovkou, protože neumí anglicky, láme němčinu a zapomíná ruštinu. Naopak na peněženky seniorů má políčeno kde-kdo, od falešných výběrčích až po reklamní agentury, jež důchodce vozí po hradech a zámcích a pořádají pro ně rauty, na nichž se sice senioři zdarma najedí, ale přijdou o desítky tisíc za nepotřebné zboží, které by je jinak nenapadlo koupit. A stovky dalších loudilů se v podbízivě všudypřítomné reklamě dojemně stará o jejich zdravý život a radosti, nevyjímaje život a radovánky sexuální a nabízejí zaručeně účinné a „vědecky podložené“ prostředky na trávení, vyměšování, hubnutí, na klouby, na vrásky, čím dražší, tím lepší.

Je příznačné, že „podnikatelé“ a podnikavci, pro něž se stali senioři cílovou skupinou, své nabídky zaštiťují „nejnovějšími vědeckými poznatky“, nebo naopak principy, které údajně „věda dosud neodhalila“ a mystikou všeho druhu. Pseudovědecký nátěr jejich argumentací přetéká termíny, o nichž jen odborníci vědí, že jsou nesmyslné a lživé. Navíc je téměř jisté, že většina pseudovědeckých lží jim projde beztravně a téměř bez odporu ze strany oficiální vědy – především proto, že věda již ze své povahy neumí dokazovat, že něco neexistuje a také proto, že testování hypotéz něco stojí. Vědci jsou závislí na grantech – a žádná grantová agentura nepřipustí mrhání penězi na ověřování pseudovědeckých blábolů, navíc vágně formulovaných, podložených pochybnými a nepublikovatelnými případovými studiemi. Nelze pominout ani fakt, že tu druhou stranu, která sama sebe obratně nazývá „alternativní“, reprezentují společnosti nesrovnatelně bohatší, než instituce „oficiální“ a aniž bychom blíže zkoumali původ jejich bohatství, umí si zaplatit značně agresivní reklamu, včetně zastrašování a skandalizování svých odpůrců a kritiků. A také zástupy vysokoškolsky graduovaných lidí, kteří se dnes (dobře) žijí tzv. „alternativní medicinou“ (například homeopatií, akupunkturou, aurikuloterapií, biorezonanční terapií, iridoterapií a prodávají biopotraviny či bioenergii – a to je stále jen začátek abecedy) něco vypovídají o tržní hodnotě pseudovědy ...

Bylo by zpozdilé – a hlavně neúčinné – volat po zákazech a restrikcích vůči nositelům pseudovědeckých ideí. Právě v této oblasti by však mělo sehrát rozhodující roli celoživotní vzdělávání dospělých a Univerzita třetího věku zvláště. Nejde přece jen o to, aby tyto instituce poskytovaly lidem zábavu a zlepšovaly jim využití volného času! Univerzity byly vždy centry vzdělanosti a nezávislého bádání, **učme tedy všechny, kdož o to projeví zájem,**

zásadám kritického myšlení. Nikdo z těch, kdo se naučí hodnotit všechny ideje reálného světa pomocí sedmi atributů kritického myšlení, známých již z dob Aristotela a F. Bacona, nesesedne na lep těmto moderním pábitelům:

1. JASNOST
2. PŘESNOST
3. URČITOST
4. RELEVANCE
5. HLOUBKA
6. ŠÍŘKA
7. LOGIKA

Kritické myšlení je životní postoj, ale současně také technologie zpracování informací. Je pracovním nástrojem skeptiků a není náhoda, že Český klub skeptiků se svým internetovým časopisem SISYFOS (<http://www.sysifos.cz/>) a „čestnou“ cenou Bludný Balvan je vždy trnem v oku všech, kdož se vůči zásadám kritického myšlení prohřešují. Od r. 1995, kdy Český klub skeptiků vznikl, spatřilo světlo světa mnoho kritických textů, uveřejňovaných v internetovém Zpravodaji (<http://www.sysifos.cz/index.php?id=zpravodaj>) a ve skeptickém sborníku Věda kontra iracionalita (v listopadu 2007 vychází 4. svazek). Tyto texty postihují širokou škálu iracionálních a pavědeckých fenoménů, které se dnes šíří napříč celou naší společností, včetně bludů a pověr, poplatných středověku. Všem, kdož chtějí (nebo mají či by měli) vzdělávat veřejnost každého věku, nabízejí ucelený a recentní soubor argumentů, navíc neustále rozvíjený a konfrontovaný s mezinárodní zkušeností. Patrně nejužitečným počinem Klubu českých skeptiků je **Stručný výkladový slovník českých skeptiků**, jehož prvních 263 hesel připravil Jiří Heřt a můžete je nalistovat on-line na webu Sisyfos.

Ve svém příspěvku sice poukazuji na zdroje iracionality v duších našich seniorů, ale jeho smyslem nyní není je kriticky rozebírat. Rád bych však přesto předložil několik postřehů ze své praxe organizátora přednáškového cyklu „My – lidé a příroda – na přelomu millenií“ v rámci U3V Přírodovědecké fakulty v Olomouci.

- Mezi našimi posluchači – seniory panuje hluboký a trvalý zájem o přírodní vědy, o biologii a o ochranu přírody zvláště. Z prvních 27 posluchačů v roce 2004 jich dnes (podzim 2007) usedá již 70 každý čtvrtek do lavic, přijíždějí z širokého okolí od Šumperku po Prostějov a jejich absence v tomto semestru ještě nepřekročila 6 %! A dalších 35 posluchačů od letošního roku navštěvuje paralelní cyklus U3V PŘF „Výzkum v přírodních vědách“ (prof. T. Opatrný).
- V této skupině již neplatí tvrzení o 3 % počítačové negramotnosti seniorů! Soudím tak ze zájmu a z odezvy na naše CD se záznamy přednášek, sylaby a s dalšími doplňkovými materiály z loňského podzimního a letošního letního semestru, které si beze zbytku (celkem 110 CD) naši posluchači rozebrali. Přiznávám, že mne potěšilo i několik řádných studentů–juniorů s prosbou o tato CD jako studijní pomůcky ...
- Vztah našich posluchačů k přírodě, ke krajině i k ochraně přírody a k environmentální politice je citově zabarven, ale přitom zůstává realistický. Jejich seminární práce dokazují, že jsou silně a pozitivně motivováni a měli by dostat více příležitostí k tvůrčí účasti na ochraně přírody v zájmových sdruženích, nevládních organizacích, a to zejména ve svých mikroregionech a obcích.
- Do každého ze sedmi přednáškových cyklů, které od r. 2004 zatím proběhly, jsme záměrně zařazovali polemicky laděné prezentace, např. k problematice sekundárních

metabolitů a léčivých rostlin, alternativního a organického zemědělství, geneticky modifikovaných organismů, k homeopatii, k pověrám a mýtům kolem pesticidů a hnojiv a k profanaci pojmu „bio-“, i „eko-“, k úpravám pitné vody i k šetrnému hospodaření v lesích. Po počátečním překvapení z názorů, které neodpovídaly reklamním klišé, převládla mezi posluchači vždy spontánní souhlasná reakce, která ukázala, že kritické myšlení není těmto lidem cizí a že se dobře slučuje s jejich životní zkušeností.

Na tomto místě však musím zmínit své znepokojení nad mlčením univerzitní obce k šíření iracionality a pavědy přinejmenším v olomoucké veřejnosti. Vycházím z toho, že univerzity jsou středisky vzdělanosti i vědy a vysokoškolské vzdělání by mělo přivést všechny své nositele – a budoucí lékaře a učitele zvláště – ke kritickému myšlení a připravit je i ke střetům s šířiteli pseudovědeckých bludů. Očekával bych dokonce, že každý obor na UP bude tomuto fenoménu 21. století věnovat určitou pozornost v rámci přednášek a snad i cvičení a že univerzitní vědečtí pracovníci neponechají bez povšimnutí invazi pavědy a středověkého mysticismu ve svém nejbližším okolí.

Fakta mluví o něčem jiném.

V Olomouci působí léčitel, bylinář a irisdiagnostik Radomír Wojnar. Přesto, že jeho webová stránka (<http://www.wojnar.cz/>) by měla vzbudit pozornost všech farmakologů, terapeutů a diagnostiků na Lékařské fakultě UP, neděje se nic – až na to, že v březnu 2006 jej jistá univerzitní instituce pozvala na přednášku o diagnostice chorob pomocí obrazců na oční duhovce. Přednáška proběhla v nabitém sále Konviktu „Posluchači – až na několik výjimek – v důchodovém věku. Pan Wojnar mé otázky, po jakých to drahách se vlastně přenáší informace mezi duhovkou a nemocným orgánem a zda po uzdravení obraz na duhovce vymizí, sice ocenil, nicméně ani v desetiminutové odpovědi neobjasnil.

V Olomouci působí firma SAFFRON, která produkuje a nabízí „regenerovanou, harmonizovanou a aktivovanou pitnou vodu“. Díky originální (původně japonské, žel nepublikované) technologii LIFEENERGY přeměny obyčejné vody ve vodu zázračnou získala firma v r. 2004 cenu Bludný balvan. Na webové stránce, věnované pí-vodě (<http://www.pi-voda.cz/>) najdete brilantní pojednání o jejich vlastnostech, včetně „zničující“ kritiky, zaměřené na dr.F. Kožíška, vedoucího pracovníka Národního referenčního centra pro pitnou vodu, který zázračné vlastnosti pí-vody zpochybňuje a pochybuje i o právu firmy SAFFRON tuto vodu distribuovat v lahvích. Ještě letos na jaře jsem nacházel dávkovače Pí-vody v mnoha univerzitních prostorách.

V Olomouci působí knihkupectví a nakladatelství POZNÁNÍ. Můžete je navštívit na internetu (<http://www.poznani-knihy.cz/>) a stáhnout si i jejich stejnojmenný časopis s úctyhodnou nabídkou knižních titulů z oblasti alternativní medicíny, esoteriky, astrologie, numerologie a okultních věd. Navštívíte-li navíc i jejich olomouckou prodejnu, nakoupíte i pomůcky k jejich provozování. Oceňuji jak název nakladatelství, tak i jeho nepřehlédnutelnou přítomnost v univerzitním městě.

V letošním roce se Olomouc stala působištěm známého esoterika, biotronika, léčitele a ředitele Duchovní univerzity bytí (<http://www.dub.cz/>) Tomáše Pfeiffera. V pravidelných měsíčních intervalech zajíždí do Olomouce (a do dalších velkých měst) a přednáší ve Vlastivědném muzeu. Své přednášky uzavírá patetickým gestem rozpražených paží, jimiž žehná svým posluchačům a léčí jejich duše. Kdysi (v r. 1994) takto léčil celý národ z televizní obrazovky ve svém vlastním pořadu Seance. V první olomoucké přednášce (a jediné, kterou jsem navštívil a vydržel) posluchačům pouštěl i esoterickou hudbu, kterou nahrál při meditacích kdesi na vrcholcích hor. Protože jsem zjevně nebyl naladěný na stejnou vlnu, připomínala mi tato „hudba“ vrzání plechového vikýře ve větru. Průběh přednášky byl však přesně takový, jak jej popsala sisyfovská skeptička R. Nosková (<http://www.sysifos.cz/files/Zpravodaj-3-2004.pdf>) již v roce 2004. A na závěr své

přednáškové sezony T. Pfeiffer přichystal dokonce koncert v Redutě, kde 21. listopadu rozezní „Vodnářský zvon“. *„Posluchači se mohou zaposlouchat do alikvotních tónů, které dle prastaré tradice nejen rezonují s naší duchovní podstatou, ale léčí i naše tělo. Zajímavostí je i to, že součástí hudebního nástroje je vodní hladina, která během hry vytváří rezonanční obrazce a ve fortissimu dochází až k její levitaci do výše řady centimetrů. Hudební zážitek je tak doplněn i silným zážitkem vizuálním. (z propagačního letáčku)“*. Z webových stránek se dozvídám o stejném koncertu v osmi dalších městech. Prý léčí i vysoký krevní tlak. Budu tam.